

Dr hab. Monika Jadzińska, prof. ASP
Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki
ASP w Warszawie
ul. Krakowskie Przedmieście 5,
00-068 Warszawa

Warszawa 05.09.2023

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Damiana Lizuna

Pismem z dnia 07 maja 2023 r. przekazano mi decyzję Rady Dyscypliny Sztuki Plastyczne i Konserwacja Dzieł Sztuki Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, która podjęła na posiedzeniu w dniu 6 czerwca 2023 roku uchwałę dotyczącą powołania mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej pana mgr. Damiana Lizuna w dziedzinie sztuki w dyscyplinie sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki.

Temat rozprawy doktorskiej: *An interdisciplinary investigation of the painting materials and technique of Singapore artist Liu Kang (1911-2004)*. Promotorem w przewodzie doktorskim jest dr hab. Jarosław Rogóż, prof. UMK.

Ocena dorobku konserwatorsko–naukowego na podstawie przedstawionych materiałów

Pan Damian Lizun ukończył studia magisterskie na kierunku Konserwacja i restauracja dzieł sztuki w zakresie konserwacji i restauracji malarstwa i rzeźby polichromowanej na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w 2001 roku. Po kilkuletniej praktyce w prywatnej pracowni konserwatorskiej swojego ojca w Polsce objął stanowisko konserwatora w Couth Tipperary County Museum w Clonmel w Irlandii, gdzie prowadził prace konserwatorskie i restauratorskie obrazów i ram z okresu XVII-XXw. oraz mebli irlandzkich, jak również zajmował się organizacją finansową i techniczną pracowni, wdrożeniem Planu Zarządzania Kryzysowego dla muzeum, monitorowaniem warunków klimatycznych, inwentaryzacją i konserwacją prewencyjną. Dodatkowo nadzorował, bądź był wykonawcą prac konserwatorskich obrazów i ram z kolekcji Waterford Museum of Treasures, Kilkenny Castle i Dublin Castle, co dało mu możliwość poszerzenia wiedzy i praktyki dotyczącej konserwacji i

restauracji obrazów i ram, min. rekonstrukcji złocen angielskich ram XIX-to wiecznych. Od 2013 roku pan Damian Lizun pełni funkcję starszego konserwatora malarstwa w Heritage Conservation Centre (HCC) w Singapurze, które to centrum prowadzi prace konserwatorskie obiektów przeznaczonych na wystawy stałe i czasowe dla najważniejszych singapurskich muzeów (m.in. National Gallery Singapore, National Museum Singapore, Asian Civilisations Museum i inne). Jak pisze doktorant, w zakresie jego obowiązków była koordynacja i wykonywanie zabiegów konserwatorskich malarstwa dawnego, współczesnego oraz ram, nadzór nad instalacją obrazów w muzeach, doradztwo w zakresie działań prewencyjnych, ale też organizacja warsztatów dla młodych konserwatorów i konsultacje konserwatorskie.

Pan Damian Lizun swoje zainteresowania kieruje też w stronę badań materiałów i technik oraz technologii obrazów malarzy singapurskich XX w. Szczególnie istotne wydaje mi się szukanie rozwiązań dotyczących bardziej generalnych problemów konserwatorskich, czyli szerszych kwestii, niżli tylko przebadanie twórczości jednego, czy drugiego artysty. Pan Lizun podjął się m.in. próby rozwiązania konkretnych zagadnień konserwatorskich – poprzez badanie stanu zachowania i przyczyn zniszczeń, związanych z wykorzystaniem jako podłoża malarskich tkanin bawełnianych o niskiej gęstości liniowej i wypełnieniu, pozbawionych przeplecenia i naciągniętych na niefazowane krosna. To trudne zagadnienie konserwatorskie zostało dodatkowo skonfrontowane z warunkami, w których obiekty te powstały i były przechowywane, czyli specyficznym klimatem tropikalnym panującym w Singapurze. Jest to o tyle istotne, że bawełniane podłoże malarskie z samej istoty jest niestabilne i podatne na wpływ czynników atmosferycznych, potęgowanych w tym przypadku przez klimat tropikalny. W wyniku wpływu tego klimatu i danej techniki i technologii prac, bawełniane podłoże badanych obiektów wykazywało się dużą pracą, co w efekcie wywoływało szeroką siatkę spękań warstwy malarskiej oraz odspajanie poszczególnych warstw stratygraficznych. Obiekty malarskie tego typu, w których wymienione zmiany następowały dość szybko po namalowaniu obrazu, były „reperowane” przez samych artystów, co pogłębiało dalsze procesy destrukcji. Artyści używali konsolidantów, niejednokrotnie powodujących znaczne wyblszczenia powierzchni obrazów, sami naprawiali rozdarcia podłoża albo naklejali obraz na płytę pilśniową lub sklejkę złej jakości, gdyż tylko takie były ogólnodostępne w tamtym okresie w Singapurze. Dodatkowymi czynnikami powodującymi rozwarstwianie się poszczególnych warstw stratygraficznych i ich deformacje, były złe warunki przechowywania obrazów, a także związane z klimatem bezpośrednie oddziaływanie wysokiej temperatury i wilgotności względnej powietrza. Osiągnięciem konserwatorskim doktoranta było ustalenie przyczyn i znalezienie metod naprawczych.

Kolejnym zagadnieniem, interesującym pod względem konserwatorskim, podejmowanym przez doktoranta w Jego praktyce zawodowej, były problemy związane z zachowaniem i konserwacją tzw. azjatyckiego malarstwa handlowego, pochodzącego z XIX wieku, czyli obrazów malowanych na fabrycznym bardzo cienkim podobrazu bawełnianym, pokrytym cienką zaprawą i warstwą malarską. Pan Lizun proponuje użycie do sklejania rozdarć występujących w tego typu obrazach, żywicy poliamidowej oraz wodnego roztworu nanokryształów celulozy.

Przebadanie obrazów stworzonych w technologii niosącej ze sobą ryzyka w kwestii ich zachowania, dodatkowo narażonych na niekorzystny wpływ klimatu, w których powstały; ustalenie projektu ich konserwacji–restauracji oraz realizacja prac konserwatorskich aktywnych i prewencyjnych, uznaję za duży wkład autora w rozwiązywanie trudnych zagadnień konserwatorskich.

Należy wskazać na różnorodność doświadczenia konserwatorskiego doktoranta, który pracował w zakresie konserwacji aktywnej i profilaktycznej nad obrazami sztalugowymi na podłożu płóciennym, ale i drewnianym, szkle, czy metalu, rzeźbami polichromowanymi, ołtarzami z XV i XVII wieku, ramami, meblami, mając do czynienia z obiektami europejskimi (głównie brytyjskie malarstwo nowożytne) oraz dalekowschodnimi, na polu praktyki muzealnej ale i prywatnej. Doktorant uczestniczył w wielu kursach, warsztatach i konferencjach, gdzie pogłębił wiedzę m.in. na temat metod identyfikacyjnych z wykorzystaniem mikroskopii polaryzacyjnej, spektroskopii SEM-EDS, czy XRF. Koordynował projekty badawcze analizujące autentyczność obrazów olejnych azjatyckich artystów z kolekcji National Gallery Singapore, przy współpracy z Heritage Conservation Centre w Singapurze i Katedrą Technologii i Technik Sztuk Plastycznych Wydziału Sztuk Pięknych UMK w Toruniu. To wszystko daje mu solidne podstawy do wielopłaszczyznowej analizy badawczej obiektów artysty singapurskiego Liu Kanga, co stanowi treść rozprawy doktorskiej.

Dodatkowo warta podkreślenia jest działalność popularyzatorska doktoranta, który występował na konferencjach naukowych, organizował specjalne wystawy czasowe w HCC, w trakcie których przedstawione były efekty prac konserwatorskich, tworzył publikacje w lokalnej prasie branżowej, czy komunikaty prasowe i telewizyjne. Szerzenie informacji o efektach pracy konserwatorów, odejście od animowości, podniesienie prestiżu i ogólna popularyzacja zawodu, jest moim zdaniem wyzwaniem naszych czasów, z czego coraz bardziej

zdajemy sobie sprawę, ale niewiele jest osób, które skutecznie to robią. Tym bardziej cieszy prokonserwatorska postawa doktoranta.

Podsumowując działalność doktoranta warto podkreślić, że wykazał się ogromnym i różnorodnym dorobkiem konserwatorsko-naukowym, jak również znaczącym dorobkiem organizacyjnym i popularyzatorskim.

Recenzja rozprawy doktorskiej: *An interdisciplinary investigation of the painting materials and technique of Singapore artist Liu Kang (1911-2004)*. Promotorem w przewodzie doktorskim jest dr hab. Jarosław Rogóż, prof. UMK.

Na wstępie należy stwierdzić, że praca doktorska spełnia wymogi formalne.

Dzieło wchodzące w skład osiągnięcia naukowego i artystycznego to zbiór jedenastu opublikowanych i powiązanych tematycznie artykułów naukowych, a także dzieło konserwatorskie w postaci czterech prac konserwatorsko-restauratorskich i prac badawczych wraz z dokumentacją, prowadzonych nad czterema obrazami sztalugowymi jednego artysty – Liu Kanga.

Dzieło wydane w formie i oprawie książkowej liczy 96 str. tekstu wzbogaconego ilustracjami i tabelami, w tym opis metod badawczych, streszczenia publikacji wchodzących w skład rozprawy doktorskiej, omówienie wyników prac konserwatorskich wskazanych jako dzieło doktorskie z przedstawieniem czterech dokumentacji konserwatorskich, oraz dołączeniem ww. publikacji. Dysertację otwiera wstęp precyzujący cel i założenia pracy oraz stan badań, kończy zaś streszczenie pracy doktorskiej w języku polskim i angielskim oraz krótki rozdział dotyczący literatury. Niewiele pozycji ujętych w tym rozdziale tłumaczyć należy rozbudowaną literaturą towarzyszącą każdemu artykułowi naukowemu, dołączonemu do pracy.

Rozprawa doktorska odpowiada tytułowi, a także wypełnia zagadnienia dotyczące analitycznego spojrzenia na problemy technik i technologii singapurskiego artysty Liu Kanga.

Dysertacja doktorska w części projektu konserwatorskiego dotyczy techniki i technologii malarskiej jednego z najwybitniejszych singapurskich artystów (cytuję za autorem) – Liu Kanga (1911-2004). Zagadnienia związane z badaniem materiałów, technik i technologii całej twórczości artysty, podzielonej na 6 okresów, są podstawą do napisania zbioru jedenastu

opublikowanych i powiązanych teoretycznie artykułów naukowych, które stanowią, oprócz wymienionego powyżej dzieła konserwatorskiego, podstawę dysertacji doktorskiej.

Przedmiotem badawczym jest tu duża grupa 97 obrazów Liu Kanga, stworzonych w latach 1927-1999. Zostało pobranych 152 próbek włókien podobrazii płóciennych, 448 próbek warstwy malarskiej i zaprawy obrazów. Zastosowana metodyka badawcza zakładała wykorzystanie technik nieinwazyjnych, takich jak techniki fotograficzne (m.in. UVF, UVR, NIR, IRFC), użycie cyfrowej mikroskopii optycznej, spektrometru XRF, a także technik inwazyjnych w celu identyfikacji pigmentów, podłoży, zapraw oraz warstw malarskich, podjętych w wyniku badań mikroskopowych pobranych próbek, przekrojów poprzecznych, określenia składu pierwiastkowego przy użyciu SEM-EDS, zastosowanie ATR-FTIR dla rozpoznania spoiw, żywic, barwników i pigmentów i inne. Badania te wzbogacono o kwerendy historyczno-sztuczne, dzięki którym odnaleziono archiwalia tekstowe, katalogowe i fotograficzne pomocne w ustalaniu proveniencji, autentyzmu i budowy analizowanych dzieł i potwierdzeniu badań instrumentalnych. Przedstawiony w artykułach i analizach badawczych towarzyszących dokumentacjom konserwatorskim wachlarz przeprowadzonych badań jest imponujący, również poprzez zaangażowanie merytoryczne i organizacyjne wielu osób.

Ta szalenie bogata analiza dotyczy jednego twórcy – Liu Kanga, jednego z najważniejszych w Singapurze. Artysta pochodzenia chińskiego, oprócz stosowania tradycyjnych technik (np. tusz, technika batik), eksperymentował z nowymi technologiami i technikami, zaś efekty nieudanych eksperymentów próbował zatrzeć własnoręcznie. Jest to dość powszechna praktyka artystów współczesnych, by choć wspomnieć Jana Tarasina, który eksperymentował w zakresie wykorzystania ogólnie dostępnych, tanich materiałów, tworząc cykle obrazów przestrzennych i próbując na bieżąco modyfikować metody nie do końca udanych eksperymentów. Konserwacja tego typu obiektów jest szczególnie wymagająca, gdyż niesie za sobą pytania dotyczące nie tylko technologii, ale i etyki oraz estetyki konserwatorskiej i nietrudno doprowadzić do błędnych interpretacji autorskich nawarstwień, dotyczących konieczności ich usunięcia, czy niewłaściwych zabiegów naprawczych, których skutki chcemy zniwelować. Stąd też zasadna była konieczność przeprowadzenia szerokiego, wielopłaszczyznowego projektu badawczego, mającego na celu wnikliwe rozpoznanie technik i technologii, materiałów oraz procesu twórczego artysty, w szczególności zaś analiza rodzajów i sposobów przygotowania podobrazia malarskiego, struktury i chemicznej kompozycji zapraw, czy określenie roli studiów przygotowawczych w procesie twórczym. Głównym celem badań, jak pisze autor, było stworzenie spójnego poglądu na warsztat artysty poprzez wyodrębnienie

zasadniczych cech techniczno-technologicznych dla jego kluczowych okresów stylistycznych oraz prześledzenie ewolucji doboru materiałów i techniki malarskiej na przestrzeni jego twórczości. Równie istotnym zadaniem było wyjaśnienie przyczyn obecności modyfikacji malarskich oraz niekonwencjonalnych rozwiązań stylistyczno-technicznych wpływających na estetykę dzieł artysty.

Szeroki zakres badań jest w tym wypadku uzasadniony potrzebą rozwiązania zagadnień konserwatorskich, nie tylko przebadaniem obiektów na zasadzie „sztuka dla sztuki” bez postawienia pytań badawczych, ale za to posiadając możliwości wykorzystania odpowiedniego sprzętu badawczego, co jest oczywiście chlubne, ale nie zawsze konieczne.

Prace konserwatorsko-restauratorskie, opisane w dokumentacjach, dotyczą 4 obrazów, których problemy związane są z autorskimi modyfikacjami, dotyczącymi m.in. wtórnego wykorzystania dawnych własnych obrazów, ich rozległego przemaalowywania (z sygnaturami włącznie), czy nieprofesjonalnego uzupełniania ubytków, czego efektem były grube, rażące nawarstwienia i odkształcenia poszczególnych warstw stratygraficznych. Problematyka ta od wieków towarzyszy projektom konserwatorskim dotyczącym obrazów sztalugowych, choć częściej takie interwencje przeprowadzane były przez dawnych restauratorów, nie zaś samych artystów, z nasilającą się tendencją w wieku XX, gdzie artyści wykorzystywali wtórnie swoje dawne prace głównie ze względów ekonomicznych, czasem również artystycznych. Kwestie etyczne w przypadku autorskich zmian dotyczą zwykle działań interwencyjnych i prewencyjnych, poprzedzonych prawidłowym rozpoznaniem i podjęciem właściwej decyzji odnośnie zakresu ich pozostawienia. W tej kwestii konserwatorski *decision making proces* doktoranta jest w mojej ocenie wyważony, z dużym wykorzystaniem rozpoznania obiektu.

Są też drobne błędy w rozprawie doktorskiej, na które chciałabym zwrócić uwagę. Na stronie tytułowej widoczny jest błąd w nazwie dziedziny i dyscypliny, w której przeprowadzana jest rozprawa doktorska. Zamiast „Rozprawa doktorska w dziedzinie sztuki plastyczne, w dyscyplinie konserwacja i restauracja dzieł sztuki” powinno być „Rozprawa doktorska w dziedzinie sztuki, w dyscyplinie sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki”.

Połączenie wszystkich wymaganych części rozprawy doktorskiej (artykułów naukowych i dzieła konserwatorsko-restauratorskiego, dokumentacji konserwatorskich, jak również opisu metodologii badań i różnego rodzaju streszczeń) wywołuje na początku lekką konfuzję, tym bardziej, że „struktura pracy” stanowi dopiero 5 punkt spisu treści. W punkcie

4.2 – metody badawcze – brak podsumowania, które jako „podsumowanie rezultatów badań” występują w pkt. 8.8. – co po chwili zastanowienia jest wytłumaczalne – punkt 8 w całości dotyczy badanych prac, a punkt 4 tylko wymienionych metod. Jednakże, dla większej przejrzystości, w przypadku publikowania pracy, proponuję zamiast „Omówienie prac wchodzących w zakres rozprawy doktorskiej” zatytułować rozdział „Omówienie prac oraz wyników badań ich dotyczących, w zakresie rozprawy doktorskiej”.

Popelnienie tych drobnych niedociągnięć jest zrozumiałe w momencie, kiedy trzeba połączyć ogrom pracy artystycznej, naukowej i konserwatorskiej ujętej w różnych płaszczyznach i formach. Tu muszę podkreślić znany od lat fakt, że rozprawy doktorskie, ale też habilitacyjne i profesorskie z konserwacji-restauracji dzieł sztuki (dziś w dziedzinie sztuki, dyscyplinie sztuki plastyczne i konserwacja-restauracja dzieł sztuki), zazwyczaj znacznie przekraczają zakresem stawiane wymagania, obejmując często naraz cykl spójnych artykułów, dzieło konserwatorskie wraz z dokumentacją, a niejednokrotnie i wystawę. Dysertacje konserwatorskie są zwykle bardzo złożone i bogate, za jaką niewątpliwie można uznać przedstawioną rozprawę mgr. Damiana Lizuna.

Wyżej wymienione, dostrzeżone drobne błędy, nie wpływają oczywiście na ocenę merytoryczną całości.

Szerokie, holistyczne traktowanie zagadnień ochrony dzieł sztuki na polu zarówno teoretycznym, badawczym, jak i praktycznym, przedstawione w ramach dysertacji doktorskiej doktoranta Damiana Lizuna, poparte jego bogatym doświadczeniem konserwatorskim, dotyczy w zasadzie całości naszej spuścizny kulturowej – zarówno sztuki współczesnej, jak i dawnej, europejskiej jak i azjatyckiej. Na tym założeniu bazuje wyjątkowy, interdyscyplinarny charakter ochrony dziedzictwa kulturowego, w którym szeroko pojęta sztuka i humanistyka styka się z naukami ścisłymi i przyrodniczymi. Projekty konserwatorskie bywają efektem zaawansowanych badań a niejednokrotnie wynikające w trakcie prac problemy i wyzwania stają się pretekstem do szukania uniwersalnych rozwiązań. Jest to tym bardziej ważne, że Liu Kang jest jednym z najważniejszych artystów Singapurskich, a metodologia badań, przedstawiona w dysertacji może stanowić podstawę kolejnych projektów badawczo – konserwatorskich w tym rejonie świata.

Przedstawiona rozprawa doktorska, którą stanowi praca pisemna złożona ze zbioru jedenastu opublikowanych i powiązanych tematycznie artykułów naukowych, a także dzieło konserwatorskie w postaci czterech projektów konserwatorsko-restauratorskich wraz z dokumentacją konserwatorską oraz badawczą spełnia wymogi formalne stawiane tego typu pracom i jest dobrze przygotowana pod względem edytorskim. Pracę charakteryzuje poprawna i spójna struktura, zaś treść rozdziałów jest adekwatna do ich tytułów. Rozprawa prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną i kandydata w dyscyplinie, umiejętności samodzielnego prowadzenia prac naukowych i konserwatorskich, oraz wyczerpuje wymaganie stworzenia oryginalnego rozwiązania problemu naukowego, co uzasadniłam powyżej.

Podsumowując należy zaznaczyć, że imponujący dorobek konserwatorski i naukowy mgr Damiana Lizuna, jak i Jego dysertacja doktorska, przyczyniają się do rozwoju dyscypliny konserwacji i restauracji dzieł sztuki. Rozprawę doktorską oceniam pozytywnie, a jego Autor zasługuje na stopień doktora.

Warszawa 05.09.2023

dr hab. Monika Jadzińska, prof. ASP

